

Univerzita Hradec Králové
Pedagogická fakulta
Katedra ruského jazyka a literatury

Politicko-kulturní vývoj Podkarpatské Rusi v letech 1939–1946

Bakalářská práce

Autor: Ondřej Pešek
Studijní program: Specializace v pedagogice (Bc. učitelství)
Studijní obor: Historie se zaměřením na vzdělávání
Ruský jazyk se zaměřením na vzdělávání

Vedoucí práce: Mgr. Jaroslav Sommer
Oponent práce: prof. PhDr. Ivo Pospíšil, DrSc.

Zadání bakalářské práce

Autor:	Ondřej Pešek
Studium:	P19P0419
Studijní program:	B7507 Specializace v pedagogice
Studijní obor:	Historie se zaměřením na vzdělávání, Ruský jazyk se zaměřením na vzdělávání
Název bakalářské práce:	Politicko-kulturní vývoj Podkarpatské Rusi v letech 1939-1946
Název bakalářské práce A):	Political and Cultural Development of Carpathian Ruthenia in the Years 1939-1946

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Bakalářská práce se zabývá politicko-kulturním vývojem Podkarpatské Rusi v letech 1939–1946. Práce je zaměřena na historicko-politickou, ale také kulturní, sociální a další roviny, které byly ovlivněny událostmi druhé světové války, průběhem sovětizace a následným začleněním celého regionu do Sovětského svazu.

TKAČEV, Sergej. Podgotovka SSSR k transformaci Podkarpatskoj Rusi v Zakarpatskuju Ukrainu. *Rusin* [online]. 2006, 1(3), s. 82–109 [cit. 2020-11-13]. ISSN 2345-1149. Dostupné z: http://journals.tsu.ru/rusin/&journal_page=archive&id=1236&article_id=21083

KOVALCHUK, Iaroslav. *Simultaneous Sovietization and Ukrainization of Transcarpathia in 1944-45* [online]. Budapest, 2017 [cit. 2020-11-13]. Dostupné z: http://www.etd.ceu.edu/2017/kovalchuk_iaroslav.pdf

DOKAŠ, Oksana. Jazyk sovětskoj političeskoj propagandy v uslovijach ěskalacii vojenno-političeskogo protivostojanija na zapadnoj Ukraine na načal'nom ětape vtoroj mirovoj vojny. *Studia Humanitatis: International Scientific Research Journal* [online]. 2013, 3 [cit. 2020-11-13]. ISSN 2308-8079. Dostupné z: <http://st-hum.ru/en/node/112>

Zadávací pracoviště:	Katedra ruského jazyka a literatury, Pedagogická fakulta
Vedoucí práce:	Mgr. Jaroslav Sommer
Oponent:	prof. PhDr. Ivo Pospíšil, DrSc.
Datum zadání závěrečné práce:	24.3.2021

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou závěrečnou práci *Politicko-kulturní vývoj Podkarpatské Rusi v letech 1939–1946* vypracoval pod vedením vedoucího závěrečné práce samostatně a uvedl jsem všechny prameny a literaturu.

V Hradci Králové dne 23. 6. 2022.

Anotace

PEŠEK, Ondřej. *Politicko-kulturní vývoj Podkarpatské Rusi v letech 1939–1946*. Hradec Králové: Pedagogická fakulta Univerzity Hradec Králové, 2022. 35 s. Bakalářská závěrečná práce.

Bakalářská práce se zabývá politicko-kulturním vývojem Podkarpatské Rusi v letech 1939–1946. Práce je zaměřena na historicko-politickou, ale také kulturní, sociální a další roviny, které byly ovlivněny událostmi druhé světové války, průběhem sovětizace a následným začleněním celého regionu do Sovětského svazu.

Klíčová slova: Podkarpatská Rus, Zakarpatí, Zakarpatská Ukrajina, sovětizace, ukrajinizace, represe, historie

Annotation

PEŠEK, Ondřej. *Political and Cultural Development of Carpathian Ruthenia in the Years 1939-1946*. Hradec Králové: Faculty of Education, University of Hradec Králové, 2022. 35 pp. Bachelor Degree Thesis.

The bachelor thesis deals with the political and cultural development of Carpathian Ruthenia in the years 1939–1946. The thesis is focused on historical-political, but also cultural, social and other levels that were influenced by the events of World War II, the course of Sovietization and subsequent integration of the entire region into the Soviet Union.

Keywords: Carpathian Ruthenia, Carpathian Ukraine, Sovietization, Ukrainization, repression, history

Obsah

Úvod.....	1
1 Zakletá zem.....	2
2 Podkarpatská Rus jako součást Československa	3
3 Sen o nezávislosti malých národů a maďarské expanzivní ambice.....	6
4 Maďaři na Rusi	8
5 Perzekuce uprchlíků z Rusi	14
6 Benešova jednání	16
7 Jazyk politické propagandy SSSR.....	18
8 Připojení Podkarpací k Sovětskému svazu.....	21
9 Vnitřní psychologická migrace.....	24
10 Významní Rusové působící na Zakarpatí po připojení k SSSR	27
Závěr	28
Seznam použité literatury	29

Úvod

Podkarpatská Rus je zemí velmi neobvyklou a národnostně velmi pestrou. Na východě je ohraničena karpatskými horami. V období, kterému se ve své práci věnuji, zde žili Rusíni, Maďaři, Rumuni, Židé, Poláci a další. Rusíni představovali nejpočetnější skupinu obyvatelstva a tvořili místní slovanské obyvatelstvo. V Podkarpátí vznikly takové tři politické směry. Byla to rusínská, ukrajinská a ruská orientace. Každá z nich byla podporována různými státy, které se v dané oblasti snažily získat svůj vliv.

Po první světové válce byla Podkarpatská Rus připojena k Československu. Československá vláda byla nucena řešit problémy, kterých bylo na tomto území mnoho. Ke slibované autonomii však během celého československého období nedošlo. Toho potom využívaly okolní státy, které se se záminkou neudělení autonomie snažily o dezintegraci celého Československa. K rozbití Československa a udělení autonomie nakonec došlo, ale Rus byla vzápětí okupována Maďarskem, které okamžitě začalo maďarizovat místní obyvatelstvo.

Ke konci války se na území Podkarpatské Rusi začala šířit sovětská propaganda, která přiměla některé obyvatele k hledání politického azylu v Sovětském svazu. To se většině z nich stalo osudným. Byli posíláni do gulagů na nucené práce, nebo byli zařazováni do prvních řad sovětské armády, kde docházelo k bezprostřednímu kontaktu s nepřítelem. Politická propaganda Sovětského svazu ve svých plánech počítala se sjednocením národa, který byl „utlačovaný“ státem, kterému patřil. V našem případě se jednalo o rusínský národ, který se Sovětský svaz snažil sjednotit s ukrajinským národem probíhající ukrajinizací. Této ukrajinizace potom využíval k připojení jednotlivých hraničních území k Sovětskému svazu. Mezi ně patřila i Podkarpatská Rus.

„Osvobozené“ území je nakonec k Sovětskému svazu legálně připojeno na základě dohody mezi československou a sovětskou vládou 29. června roku 1945. Jeho součástí se dle smlouvy stane 1. 1. 1946. Lidé si museli vybrat mezi ukrajinskou a ruskou národností. Národnost rusínská byla odsuzována jako nepřátelský konstrukt. Obyvatelé často přecházeli do vnitřní migrace a snažili se uchovat své hodnoty, kulturu a víru, ale naoko působit jako řádní ukrajinští či ruští občané Sovětského svazu.

1 Zakletá zem

Podkarpatská Rus je zemí, která je v evropském měřítku velmi ojedinělá. Nevymyká se svou vyspělostí, ale svou historií a kulturou. V minulosti byla součástí Uher, Československa, Maďarska a Sovětského svazu a žila v ní řada různých národností, které danou oblast obohacovaly. K nejpočetnějšímu obyvatelstvu patřili Rusíni. Žily zde však významné menšiny Maďarů, Židů, Poláků, Romů a dalších národů. K národnímu uvědomování Rusínů hodně přispěli jejich podkarpatští krajané, kteří žili v emigraci v USA. Setkávali se zde s mnoha národnostmi, které žily jedna vedle druhé a každá z nich tvořila svou vlastní subkulturu. Na území Podkarpatské Rusi žili Huculové, kteří byli smíšení s Rumuny, od ostatních se lišili asi nejvíce a převažovalo u nich řeckokatolické vyznání. Na západě a ve střední části Rusi žili Bojkové. Ti byli nejpodobnější Slovákům, proto zde bylo obtížné určit, kde končí rusínské osídlení a kde začíná slovenské. Na konci 19. století a začátku 20. století odešlo mnoho lidí do emigrace. Do roku 1914 se vystěhovalo 130 000–155 000 lidí, což představovalo třetinu obyvatelstva Podkarpatské Rusi. Na jednu stranu to byla pro zemi tragédie, ale na druhou stranu Rusíni žijící v USA dospěli k národnímu uvědomění. Toto uvědomění představovalo nebezpečí pro Uhry, protože se uherská vláda snažila ovlivňovat katolické a řeckokatolické kněží, kteří na Podkarpatské Rusi působili. V důsledku toho později někteří Rusíni začínali konvertovat k pravoslaví. Až do roku 1918 byla Rus součástí Uher. Na konci první světové války však vyvstala otázka, co dále?

Po první světové válce se uvažovalo o budoucnosti Podkarpatské Rusi.

- 1) Stane se autonomní součástí Maďarské republiky.
- 2) Stane se samostatným státem.
- 3) Bude součástí sjednocené Ukrajiny.
- 4) Stane se součástí ruské říše.
- 5) Bude součástí Československa.¹

Maďaři nabízeli Rusínům autonomii. Území nazvali „Ruská krajna“. Toto území mělo zahrnovat i část Slovenska. Maďarsko se tímto způsobem snažilo udržet alespoň východní Slovensko. Užhorodská národní rada se však nakonec přiklonila k Československu. Připojení

¹ ŠVORC, Peter. *Zakletá zem: Podkarpatská Rus*. Praha 2007, s. 18–34.

k Ukrajině selhalo, protože Halič si zabralo Polsko a mírová konference v Paříži samostatnost Ukrajiny neuznala. O připojení k Československu se začalo uvažovat až po první světové válce v USA. Rus s Československem spojovaly společné zkušenosti z Rakouska-Uherska a problémy doma i v emigraci. Americký právník a rusínský politik Grigorij Žatkovič podepsal ve Filadelfii Vyhlášení nezávislosti. Jednal s Tomášem Garrigue Masarykem o připojení Podkarpatské Rusi k Československu. Rus měla mít v rámci celého státu autonomii. V plebiscitu se američtí Rusíni vyjádřili jednohlasně (67 %) pro připojení k Československu. Výsledky hlasování byly zaslány Edvardu Benešovi a Woodrowu Wilsonovi.²

2 Podkarpatská Rus jako součást Československa

Žatkovič nebyl spokojený s pražským centralismem a roku 1921 podal z důvodu neuskutečnění slibované autonomie Podkarpatské Rusi demisi. Ta byla podepsána Masarykem 22. dubna 1921. Demise potvrdila zklamání Rusínů z pražské politiky a oživila prouhersky orientované síly. Po zavedení zemského zřízení byl jmenován Antonín Rozsypal zemským prezidentem Rusi.³

Žatkovič byl jako rusínský politik trnem v oku některým rusofilům. Díky své příslušnosti k řeckokatolické církvi ho osočovali za maďarofilství a podlézání Československé vládě. Řeckokatolickou církev a rusínský jazyk pokládali rusofilové jako maďarský konstrukt, který byl vytvořen proto, aby se Rusíni kvůli této „maďarské kultuře“ vzdali své původní ruské kultury. Politický dobrodruh a přesvědčený rusofil Gerovskij se k osobě Žatkoviče vyjadřoval ve velmi negativním světle. Jako hlavní důvod jeho neúspěchu pokládal neznalost Podkarpatské Rusi. Jeho otce i samotného Žatkovského považoval za maďaróna a římského katolíka. V jeho rodině se podle jeho slov mluvilo maďarsky.⁴

K řeckokatolické víře se hlásili Rusíni, ale i někteří východní Slováci. Postoj církve byl však takový, že všechny své věřící řadila pod rusínskou/ukrajinskou národnost. Po zavedení zemské správy v roce 1927 došlo ke sporu o hlavní město mezi Užhorodem a Mukačevem. Ve

² ŠVORC, Peter. *Zakletá zem: Podkarpatská Rus*. Praha 2007, s. 37–48

³ ŠVORC, Peter. *Zakletá zem: Podkarpatská Rus*. Praha 2007, s. 68–69

⁴ SULJAK, Sergej. Svobodnoje slovo: Ežemesjačnyj karpato-russkij žurnal kak važnyj istočnik po istorii Podkarpatskoj Rusi mežvojnogo perioda. *Rusin*. 2019, 57, s. 220.

sporu zvítězil Užhorod, který zůstal hlavním městem až do Vídeňské arbitráže roku 1938. Po maďarské okupaci se stal hlavním městem Chust.

Země se mimo jiné potýkala s demografickými problémy. Kvůli vystěhovalecké vlně do USA byl na Rusi větší počet žen než mužů. V hornatých oblastech žilo 30 obyvatel na km², v nížinných asi 60–110 obyvatel na km². Jen 13,7 % obcí mělo více než 2 000 obyvatel. Rus během první republiky tvořila spojnici s Rumunskem, které bylo součástí Malé dohody. Půdy bylo málo pro uživení všech Rusínů, což se československá vláda snažila řešit pozemkovou reformou. Reformou však vyřadila drobné rolníky, kteří neměli prostředky na zaplacení pozemků. Velcí rolníci byli naopak ve výhodě, neboť platili pouze 10 % a zbytek dostali na úvěr. Během československého období také došlo ke zrušení koblíny, což byl desátek kněžím, a rokoviny, tedy robotní povinnosti na farním pozemku. Jednalo se o přežitek středověku, jehož zrušení však vedlo k oslabení vlivu řeckokatolické církve na věřící. Na řeckokatolické kněží byla napojena maďarská vláda, která se tímto způsobem snažila ovlivňovat místní obyvatelstvo.⁵

Po obsazení Maďarskem v roce 1939 vydala maďarská vláda nový kongruový zákon, na jehož základě bylo farářům mukačevské diecéze přiznáno dorovnání jejich ročních příjmů do výše 8 704 Kčs, což bylo podobné jako za Československa (do 9 000 Kčs, učitelé měli 10 000 Kčs). K základní částce příplácela maďarská vláda ještě 980 Kčs za každých pět let kněžské služby a rodinný příspěvek.

Co se týče politiky na Rusi, tak první volby vyhrála komunistická strana (39,4 %), druhá byla maďarská národní strana (11 %). Na tomto příkladu vidíme větší tíhnutí obyvatelstva k sociální spravedlnosti, které dávají přednost před národnostním citěním. Kromě toho je zde velmi patrný i maďarský vliv. Ve volbách roku 1935 však převažuje autonomistický program, což bylo zapříčiněno vlivem vzestupu moci Hitlera, s čímž v celé střední Evropě stoupal i nacionalismus. Nacionální citění bylo silnější než sociální postavení. Národnostní složení na začátku 20. století bylo následující: Rusíni tvořili 56,15 % a Maďaři 29,16 %.⁶

Přijetí maďarské kultury a pomadžarštění řeckokatolické církve brali Rusíni jako odcizení se vlastnímu národu. To mělo potom vliv na to, že velké množství Rusínů po připojení k Československu konvertovalo k pravoslavné víře. Pro konverzi k pravoslavné víře bylo zapotřebí více kněží. Docházelo tak k rychlému vysvěcování učitelů, neúspěšných

⁵ ŠVORC, Peter. *Zakletá zem: Podkarpatská Rus*. Praha 2007, s. 80–102.

⁶ ŠVORC, Peter. *Zakletá zem: Podkarpatská Rus*. Praha 2007, s. 111–119.

středoškoláků, či dokonce kostelních zpěváků. Tito lidé obyvatelům příliš neimponovali. Později se kněží vzdělávali v Bělehradě.⁷

Leonid Bačinskij poprvé území Rusi nazval Zakarpatskou Ukrajinou na srazu vlastenecké mládeže v Užhorodu roku 1929. Na srazu se hovořilo o nespokojenosti s hranicemi. Chtěli posunout hranice více na západ, tam kde žijí slovenští Rusíni, a sami sebe považovali za Ukrajince.⁸

Sergej Suljak, který působí na Petrohradské univerzitě⁹, se ve svém článku zmiňuje o problematice zavedení úředního jazyka na Podkarpatské Rusi. K této problematice se vyjadřuje rusofil Gerovskij. Gerovskij ve zmiňovaném článku kritizuje československou vládu, a především řeckokatolického duchovního, učitele a československého politika Augustina Vološina. „Národním jazykem měl být ten, který se vyučuje ve školách. Na Rusi nebyl žádný jeden společný jazyk. Bylo tam 12 hlavních nářečí, které se od sebe velmi lišily. Učebnice ruského jazyka téměř žádné nebyly. Do plebiscitu se měl vyučovat jazyk dle gramatiky Augustina Vološina. V roce 1937 proběhl plebiscit, kde většina rodičů hlasovala pro ruský literární jazyk. Po nástupu Maďarů byl ruský jazyk potlačován, ne však ukrajinizací, ale prostřednictvím vytvoření nového jazyka, který by nebyl ani ruský ani ukrajinský.“ Nakonec se ještě zmiňuje o používaném jazyce za Uherska. Říká, že tehdy v tom hráli hlavní roli Slováci, kteří na Rusi nechtěli žádné ruské školy, a slovenská vláda prosazovala slovenský jazyk.¹⁰ Otázkou rusínského jazyka se Gerovskij vůbec nezabývá, považuje ho za maďarský konstrukt, neuznává ho a rusínské obyvatelstvo pokládá za ruské.

⁷ ŠVORC, Peter. *Zakletá zem: Podkarpatská Rus*. Praha 2007, s. 123–137.

⁸ ŠVORC, Peter. *Zakletá zem: Podkarpatská Rus*. Praha 2007, s. 219.

⁹ ResearchGate [online]. [cit. 2022-06-16]. Dostupné z: <https://www.researchgate.net/profile/Sergey-Sulyak-2>

¹⁰ SULJAK, Sergej. Svobodnoje slovo: Ežemesjačnyj karpato-russkij žurnal kak važnyj istočnik po istorii Podkarpatskoj Rusi mežvojnogo perioda. *Rusin*. 2019, 57, s. 205–206.

3 Sen o nezávislosti malých národů a maďarské expanzivní ambice

Během velké hospodářské krize se v Maďarsku hovořilo, že se mu ji podaří překonat jenom tehdy, když bude zase velké jako dříve, tedy počítalo i s Rusí. Na Podkarpátí převládaly tři politické orientace: proukrajinská, proruská a rusínská. Rusíni se báli čechizace. Na národnostní politice Německa, která podporovala menšiny v sousedních státech, se přižívovalo Maďarsko a Polsko. Využívaly toho, že v Československu nebyla vyřešena národnostní otázka a autonomie Podkarpatské Rusi. Slovinci se také snažili získat autonomii. V dubnu 1938 požadoval Štefan Fencik v novinách *Naš Puť* vytvoření Karpatského autonomního bloku, odhlasování ústavy Podkarpatské Rusi, svolání jejího sněmu a stanovení hranic mezi Podkarpatskou Rusí a Slovenskem, výkonnou moc v rukou Karpatorusů, likvidaci nadbytečných českých škol a zřízení ministerstva s plnou mocí pro správu Podkarpatské Rusi.

Na Rus bylo vysláno Maďary 800 teroristů, kteří měli vyvolávat nepokoje sloužící jako záminka pro zásah zvenčí. Chvilku se o Rus zajímalo i Polsko, ale ustoupilo v 30. letech Maďarsku. Maďarsko se snažilo o připojení Rusi legální cestou. Získalo si podporu Itálie. Německu se to nelíbilo, protože by přišlo o snadný přístup na východ, kterého se snažilo dosáhnout podporou podkarpatoruské nezávislosti, což by potom zneužilo ve svůj prospěch pro realizaci svého plánu. Podporovalo tedy autonomii, ačkoli jí moc nevěřilo.¹¹ Maďaři si na Rusi v září 1938 vytvořili vlastní národní radu, která ihned začala šířit intenzivní propagandu a v pohraničí se začaly objevovat zbraně, které měly sloužit teroristickým oddílům Ivana Héjaše.

Mnichovská dohoda odvrátila vojenský zásah Maďarska, ale otevřela cestu k rozdělení Československa a jeho likvidaci. Maďarsko začínalo vyvíjet na československou vládu nátlak a na Rus vysílalo vycvičené diverzní skupiny. Diverzní skupiny vyhazovaly mosty, přerušovaly komunikace, vyvolávaly chaos a Karpatské síče, které chtěly autonomii, jim přitom pomáhaly, aby jí rychleji dosáhly. Začaly boje mezi československou armádou a maďarskými teroristy. Maďaři byli v těchto bojích většinou poraženi a vězněni na mukačevském zámku. 6. října 1938 byla v Žilině vyhlášena autonomie Slovenska. 7. října se setkali zástupci První centrální ruské národní rady (ukrajinské) a Centrální ruské národní rady

¹¹ ŠVORC, Peter. *Zakletá zem: Podkarpatská Rus*. Praha 2007, s. 219–239.

(rusofilské). Rozhodli se spojit síly a založili společnou Karpatoruskou radu, která vytvořila rezoluci, v níž požadovala autonomii. Rezoluce byla zveřejněna 8. října. Československá vláda dala nakonec pod velkým tlakem souhlas s autonomií Podkarpatské Rusi.¹²

11. října byla jmenována první autonomní vláda Rusi. Do čela vlády zvolili Andreje Brodyho, Edmund Bačinský se stal ministrem vnitra, Fencik byl ministrem pro správu hospodářství, Augustin Vološin a dr. Ivan Pješčak se stali vládními komisaři. Ukázalo se, že Andrej Brody byl agentem Budapešti. Našli u něj půl milionu pengö a dopis, kde mu garantovali titul barona po nastolení maďarské vlády v Karpatské Ukrajině. Autonomní zemědělský svaz, který Brody vedl, dostával finanční podporu 50 tisíc korun měsíčně. Vyplácel je maďarský konzulát v Bratislavě. Brody byl zatčen i s Fencikem. Československé orgány tak uvolnily cestu Vološinovi, který byl přijatelný i pro Berlín. Rudolf Beran jmenoval v lednu 1939 Lva Prehala ministrem financí, komunikací a vnitra i přes protest podkarpatoruských politiků. Jeho úkolem bylo zajistit obranu a bezpečnost autonomní Rusi před provokatéry z Maďarska. V říjnu 1938 probíhala jednání mezi Československem a Maďarskem v Komárně. Maďarská strana požadovala území, které by ochromilo hospodářskou existenci Slovenska a Podkarpatské Rusi a celkově oslabilo Československo. Spor měla vyřešit arbitráž ve Vídni.

Po jmenování Vološina předsedou vlády se zastánci ukrajinského směru pokusili posílit své pozice a eliminovat rusofily, kteří vzhlíželi k Maďarsku. Snažili se zastavit tisk veškerých rusofilských časopisů a zakázat rusofilské organizace. Ukrajinofilské síly uspořádaly velkou manifestaci v Užhorodu pod heslem „Podkarpatsko nedáme!“. Měla být namířena proti Maďarům a maďarofilům. Akce proti manifestu měl organizovat polský konzul v Užhorodu Chalupczynski, který vyzval skupiny užhorodských Maďarů, aby 1. listopadu vyvolaly nepokoje a inscenovaly konflikty s manifestujícími Ukrajinci. Skupiny provokatérů financovala polská i maďarská strana, celý průběh provokace filmovali pracovníci polského konzulátu a film letecky doručili ještě večer 1. listopadu do Vídně.¹³ Vološin a jeho přívrženci vypracovali grandiózní plány na přeměnu Podkarpatské Rusi na „ukrajinský Piemont“. Podle jejich plánů měla být Rus centrem sjednocení Ukrajinců z Polska, Rumunska a Sovětského svazu. Vytvoření „Veliké Ukrajiny“ však bylo zamýšleno pod protektorem nacistického Německa. Hitler nebyl proti takovému projektu. Berlín podporoval i přejmenování Rusi na „Karpatskou Ukrajinu“. Připojení všech ukrajinských zemí však ani Polsko, ani Maďarsko, ani Rumunsko nepodporovaly. Polsko se bálo, že přijde o Halič a rádo by vidělo Rus v rukou

¹² ŠVORC, Peter. *Zakletá zem: Podkarpatská Rus*. Praha 2007, s. 242–244.

¹³ ŠVORC, Peter. *Zakletá zem: Podkarpatská Rus*. Praha 2007, s. 244–247.

Maďarů z důvodu společné hranice. Maďarsko oznámilo, že Rus považuje za své území a hrozilo jeho připojením.¹⁴

4 Maďaři na Rusi

Arbitráž proběhla 2. listopadu v Belvederu. Hlavní roli hrály Itálie a Německo, které zastupovali jejich ministři zahraničí hrabě Galeazzo Ciano a Joachim von Ribbentrop. Přítomni byli i zástupci maďarské (Kalman Kanya, Pál Teleki) a československé (František Chvalkovský, Ivan Krno) strany. Arbitráže se zúčastnili i předsedové slovenské (Josef Tiso) a podkarpatoruské (Vološin) vlády. Ti však pouze jako pozorovatelé. Vídeňská arbitráž okleštila Slovensko a Podkarpatskou Rus. Slovensko odstoupilo Maďarsku území o rozloze 10 307 km², Podkarpatská Rus území o rozloze 1 523 km². Součástí Československa zůstalo území Podkarpatské Rusi o rozloze 11 094 km². Podkarpatská Rus přišla o celé tři politické okresy (Berehovo, Užhorod-město a Mukačevo-město) a část území dalších čtyř okresů (Iršava, Mukačevo-venkov, Užhorod-venkov, Sevljuš) s 97 obcemi a 173 233 obyvateli. Hlavním městem se stal Chust (18 tis. obyv.) V Chustu žilo přes 9 tisíc Rusínů, téměř 5 tisíc Židů, asi 1 400 Maďarů. Maďarská okupace přetřala hlavní dopravní tepny Podkarpatské Rusi, která navíc ztratila většinu svého průmyslového potenciálu.¹⁵

Kompromisní řešení v rámci Vídeňské arbitráže nikoho úplně neuspokojilo. Maďarsko chtělo s pomocí polské podpory zabrat zbytek Podkarpatské Rusi. Hitler se do konce roku 1938 ještě nerozhodl, jak bude dále nakládat se zbytkem Československa, přemýšlel o budoucnosti Slovenska a promýšlel nejvýhodnější variantu, jak se s danou situací popasuje. To, že ještě stále počítal s Karpatskou Ukrajinou a nepřipouštěl společnou polsko-maďarskou hranici, dalo vzniknout řadě fám o dalších agresivních plánech Německa na východě. Mluvílo se o možném útoku na Rumunsko, o další fašizaci Maďarska, a také o plánech vytvoření nezávislé Ukrajiny z Podkarpatské Rusi připojením částí Polska a Rumunska s pozdější expanzí do Sovětského svazu.

Na konci roku 1938 a začátku roku 1939 se šířily fámy o plánech Berlína na řešení ukrajinské otázky. Uvažovalo se o německém záměru vytvoření nezávislé Ukrajiny, která by

¹⁴ MAR'INA, Valentina. *Zakarpatskaja Ukraina (Podkarpatskaja Rus) v politike Beneša i Stalina*. Moskva 2003, s. 7.

¹⁵ ŠVORC, Peter. *Zakletá zem: Podkarpatská Rus*. Praha 2007, s. 247.

sloužila jako nárazníkové území. Mluvílo se o tom, že Hitler využije ukrajinské národnostní menšiny, která žije v Polsku, tím, že bude podporovat separatistická hnutí. K těmto nedůvěryhodným zprávám se vyjádřil i Stalin na 18. sjezdu KSSS. Mluvil o nich jako o fámách, které jsou vyvolány anglo-francouzským a severoamerickým tiskem. V těchto zprávách se podle něj vykřikuje, že Němci už mají Karpatskou Ukrajinu, která má asi 700 tisíc obyvatel a pochodují na Sovětskou Ukrajinu, která má více než 30 milionů obyvatel, kterou k ní chtějí připojit. Zároveň směšně poznamenává, že je dost možné, že jsou v Německu blázni, kteří sní o připojení slona ke koze, k tak zvané Karpatské Ukrajině.¹⁶ Autonomní vláda Vološina ještě spoléhala na Německo. Němci se však snažili o úplnou dezintegraci Československa.

Důležitou roli sehrála Organizace ukrajinských nacionalistů. Jejím cílem bylo vytvoření samostatné velké Ukrajiny. Berlín jí již dříve poskytoval podporu. Organizace v Chustu zavedla bezpečnostní službu, která likvidovala nepohodlné osoby. 18. ledna 1939 byla založena jednotná strana Ukrajinské národní sjednocení, jejímiž členy mohli být jen čistokrevní Ukrajinci. 12. února se konaly volby do zemského sněmu Podkarpatské Rusi podle jednotné kandidátní listiny. Na ní byli pouze kandidáti vládní strany, která pak ve volbách samozřejmě zvítězila s 92,5 % všech hlasů. Došlo k posílení pozice proukrajinského sněmu inklinujícího k Německu. 6. března 1939 jmenoval Hácha poslední autonomní vládu Podkarpatské Rusi. Předsedou vlády byl Vološin, ministrem školství Kločurak a generál Lev Prchala obsadil zbývající resorty. To vyvolalo nevoli na Podkarpatské Rusi a v noci ze 13. na 14. března generální štáb Karpatské síče zahájil v Chustu puč proti Vološinově autonomní vládě a československým armádním oddílům. Ráno byl však puč potlačen vojáky 45. československého pluku. Puč splnil poslání. Situace v Československu působila neudržitelně a byl nutný zásah zvenčí. Maďarská vláda poslala československé vládě ultimátum, aby do 24 hodin stáhla svá vojska z území Podkarpatské Rusi, a její jednotky překročily u Mukačeva hranice republiky. Vojenské jednotky Olega Svátka se jim postavily na odpor.

14. března byla vyhlášena Slovenská republika a Vološin odevzdal německému konzulovi Hoffmannovi texty telegrafických depeší, v nichž oznamoval, že Karpatská Ukrajina vystupuje z česko-slovenské federace a vyhláší autonomii pod nadvládou Německé říše. Následujícího dne to odsouhlasil Sněm Karpatské Ukrajiny. Předsedou se stal August Štefan a místopředsedou Fedor Révay. Sněm si vytvořil 5 komisí. Nejvíce se věnoval diskusi o vyhlášení nezávislosti a ústavě vlastního státu (název, hymna, státní znak, jazyk, vlajka). Referent pro

¹⁶ MARŠINA, Valentina. *Zakarpatskaja Ukraina (Podkarpatskaja Rus) v politice Beneša i Stalina*. Moskva 2003, s. 8–9.

ústavní zákon Michal Braščajko předložil sněmu jeho osnovu. V ní se vyhlášovala nezávislost země a zaváděl se její nový název Karpatská Ukrajina. Sněm ji prohlásil za republiku v čele s prezidentem a zvoleným sněmem. Úředním jazykem se stala ukrajinština a státní vlajka měla mít modrou a žlutou barvu. Na vyhlášení samostatné Karpatské Ukrajiny negativně reagoval Sovětský svaz, který tento akt chápal jako „krystalizační bod ukrajinského osvobozenického hnutí, jež je v současné době největší hrozbou pro Sovětský svaz“.¹⁷

Německo nakonec dalo přednost Maďarsku a souhlasilo s okupací zbytku Rusi a vytvoření společné hranice Maďarska s Polskem. Pro Varšavu však tato kompenzace nebyla dostatečná, protože se od Poláků požadovalo obětovat Německu Gdaňsk, který tvořil koridor pro vstup do Východního Pruska. Od této chvíle se Berlín nemohl dohodnout s Varšavou, což později vedlo k uzavření německo-sovětského paktu Ribbentrop-Molotov. Německo už tedy nemohlo počítat s německo-polsko-maďarskou spoluprací a znovu vytáhlo otázku hranic Podkarpatské Rusi. Díky této zámince by mohlo Maďarsko zabrat i spornou část východního Slovenska. Československé vládě se nepodařilo území udržet. Hitler dal Maďarsku souhlas s okupací Podkarpatské Rusi, aby tak demonstroval světu, že se Československo rozpadlo kvůli vnitřním nepořádkům. Východu Slovenska se to nakonec netýkalo.¹⁸

15. března začala Karpatskou Ukrajinu obsazovat maďarská vojska. Maďarsko se na to dlouho připravovalo. Na podzim 1938 očekávalo souhlas Německa a Itálie ke vstupu na Podkarpatskou Rus. To bylo oddáleno kvůli Vídeňské arbitráži. Tehdy Německo nechtělo, aby si Maďarsko dělalo, co se mu zlíbí, později však změnilo názor. Vláda Vološina vyhlásila mobilizaci. Mobilizace byla chaotická a muži byli špatně vyzbrojeni. Česko-Slovenská vojska se začala stahovat z území, které již obsadilo Maďarsko. Maďarským vojskům se postavili na odpor pouze ozbrojení, ale nevyzbrojení studenti sevljušského učitelského semináře a beleckého gymnázia, které nakonec nepodpořili příslušníci Karpatské síče, a tak jejich ozbrojený odpor skončil velkým krveprolitím.¹⁹

Maďarsko se s obsazením Rusi nespokojilo a koncem března 1939 napadlo Slovensko. Tím se obnovila otázka hranic Slovenska a Rusi, čehož využili Maďaři a osočili Slovensko, že se drží československé politiky a nechce Rusi přiznat její historické území. Jednání o hranici probíhalo v Budapešti od 27. března do 4. dubna 1939. Maďarská strana obviňovala předchozí

¹⁷ ŠVORC, Peter. *Zakletá zem: Podkarpatská Rus*. Praha 2007, s. 248–249.

¹⁸ MAR'INA, Valentina. *Zakarpatskaja Ukraina (Podkarpatskaja Rus) v politike Beneša i Stalina*. Moskva 2003, s. 9–10.

¹⁹ ŠVORC, Peter. *Zakletá zem: Podkarpatská Rus*. Praha 2007, s. 249–250.

československou politiku, že nebyla schopná vyřešit otázku hranic a požadovala začlenění užské župy k Podkarpatské Rusi, a také začlenění východní části okresu Snina k Maďarsku. Územní požadavky rozšiřovala na celé východní Slovensko až po řeku Poprad.

Vološin ještě žádal Hitlera o vytvoření protektorátu, ale to již nebylo vyslyšeno. V zoufalství ještě Vološin vyslal prosbu o připojení Rusi k Rumunsku do Bukurešti. Rumunsko však už bylo připraveno spolupracovat s Maďarskem. Německo začalo spolupracovat se Sovětským svazem, který vtrhl na území Polska. Západní Ukrajina a západní Bělorusko se tak stalo součástí USSR a BSSR. Sovětský svaz se od této chvíle stává bezprostředním sousedem Podkarpátí.²⁰ Prosba Vološina, aby Berlín zasáhl a nedovolil obsadit Karpatskou Ukrajinu nebyla vyslyšena, okupace proběhla se souhlasem Německa. Německo maďarskou vládu zavázalo respektovat svobodu určených osob ve vládě bývalé Karpatské Ukrajiny. Příslušníci Karpatské siče však odcházeli na Slovensko, kde se dávali do služeb slovenské vlády. Mnoho lidí odcházelo do SSSR.

22. června 1939 byl přijat zákon o sjednocení podkarpatoruského území s Maďarskem. Počítalo se s autonomií Rusi v rámci Maďarska a zavedení funkce regentského komisaře, který bude mít sídlo v Užhorodu. Komisař měl pravomoc vydávat statuty, pravomoc hlavního župana a ředitele školského inspektorátu. Měl poradce, který byl zároveň zástupcem a stál v čele osmičlenné iniciativní a poradní komise, kterou jmenoval ministerský předseda. Byly zřízeny tři administrativní expozitury. V čele stáli vedoucí expozitur a měli pravomoc podžupanů. Expozitury sídlily v Užhorodu, Berehovu a Chustu. Úředními jazyky byly maďarština a rusínština. Na obsazeném území byla dočasná vojenská správa a území se přejmenovalo na neutrální Karpatské teritorium. V roce 1940 se stal regentským komisařem Rusi baron Žigmond Perényi, od roku 1941 do roku 1942 Miklós Kozma, od roku 1942 do května 1944 Pál Vilmos Tomcsányi. Všichni tři byli členy maďarského horního parlamentu. Úřad regentského komisaře sestával z odboru veřejné správy (Gejza Halász), odboru pro školskou správu (Julius Marina) a odboru pro hospodářské otázky (Michal Demko, Alexandr Magócsi-Dietz).²¹

Maďarská propaganda likvidovala vše, co souviselo s Karpatskou Ukrajinou (mapy, potlačování ukrajinštiny). Na 320 základních školách byla zavedena maďarština jako vyučovací jazyk, ve zbylých 110 byl zaveden rusínský jazyk. Ze sedmi gymnázií zůstala pouze

²⁰ MAR'INA, Valentina. *Zakarpatskaja Ukraina (Podkarpatskaja Rus) v politike Beneša i Stalina*. Moskva 2003, s. 10, 13.

²¹ ŠVORC, Peter. *Zakletá zem: Podkarpatská Rus*. Praha 2007, s. 251–252.

dvě s rusínským jazykem, jinde byla zavedena maďarština. Byly zrušeny měšťanské školy. Horthyovské Maďarsko začalo drancovat přírodní bohatství Podkarpatské Rusi. V roce 1940 byl vývoz dřeva 2x větší než v roce 1939, došlo k demontování zařízení činadijevské sirkárny, fridešovské kovoobráběcí továrny a mukačevského tabákového závodu. Vše bylo odvezeno do Maďarska. Pracovní den byl prodloužen na 10–12 hodin (někde až 14–16 hodin).²² Perzekuce nejvíce postihly početné židovské obyvatelstvo, kterého bylo do koncentračních táborů odvečeno a zavražděno přes sto tisíc.²³

Vološin po okupaci Rus opustil. Přes Rumunsko a Jugoslávii se vydal do Berlína. Mezitím ještě nějaký čas pobýval v Protektorátu Čechy a Morava. V Bratislavě napadla Vološina myšlenka vzniku Slovensko-Ukrajinské vlády pod záštitou Německa. Jednalo se o „Memorandum o připojení Podkarpatské Rusi ke Slovensku“. 30. října byl dokument Vološinem odeslán ministru zahraničí Německa Ribbentropovi a slovenské vládě, se kterou začala jednání. Autoři memoranda si stěžovali na katastrofální následky okupace, na teror a likvidaci kulturních institucí, zavření vydavatelství, novin, ukrajinských škol, zákaz používání mateřského jazyka na úřadech a během bohoslužeb, dále si stěžovali na násilnou maďarizaci. To vše může podle nich vést k intervenci Rudé armády do Zakarpatí a jeho připojení k Sovětskému svazu. Rudá armáda byla v této době už na Západní Ukrajině. Dále autoři memoranda upozorňovali na to, že se maďarské vládě nepodařilo a nepodaří zabránit přátelství zakarpatských Ukrajinců se Sovětským svazem, protože se chce národ jakýmkoliv způsobem osvobodit od maďarské nadvlády a spojit se s jakoukoliv jinou zemí kromě Maďarska. Německo na memorandum nereagovalo.

Slovensko však myšlenka memoranda také neoslovila a přemýšlelo nad tím, jak dosáhnout větší samostatnosti a nezávislosti na Německu. Uvažovalo o lavírování mezi dvěma mocnostmi – mezi nacistickým Německem a Sovětským svazem. Proslýchalo se totiž, že se Sovětský svaz chystá zabrat Podkarpatskou Rus. Tím pádem by Slovensko sousedilo s Německem na západě a se Sovětským svazem na východě. V brzké době však mělo dojít k uskutečnění dohody mezi Německem a Sovětským svazem Ribbentrop-Molotov. Tyto mocnosti měly o budoucím uspořádání hranic poněkud jinou představu.²⁴

²² ŠVORC, Peter. *Zakletá zem: Podkarpatská Rus*. Praha 2007, s. 252–253.

²³ LÁŠEK, Radan. *Obrana Podkarpatské Rusi. Paměť a dějiny*. 2009, 01, s. 28.

²⁴ MAR'INA, Valentina. *Zakarpatskaja Ukraina (Podkarpatskaja Rus) v politike Beneša i Stalina*. Moskva 2003, s. 13–15.

Prezident Československa Edvard Beneš, který byl v exilu, se vrátil v červenci 1939 do Evropy. Jako hlavu Československého exilu ho však v této době neuznávala ani Francie, ani Anglie. Beneš se několikrát setkával se sovětským velvyslancem Majským. V jeho deníku se objevují zmínky o Podkarpatské Rusi. Ve svých zápiscích z jednání, které proběhlo 22. září 1939, píše, že se dle Benešova názoru musí Podkarpatská Rus připojit k Ukrajinské sovětské republice. Beneš dle jeho slov počítal s Rusí jako budoucí součástí Sovětského svazu. 23. září Majskij píše, že Beneš rozumí připojení Západní Ukrajiny k Sovětskému svazu a žádá o vytvoření společné hranice SSSR a Slovenska. Mimo jiné mluví o nutném připojení Rusi k Sovětskému svazu. Celý dokument se zápisky Majského ze schůzek s Benešem byl 24. března roku 1945, když se řešila otázka budoucnosti Podkarpatské Rusi, předán Molotovem Benešovi. Prostřednictvím tohoto dokumentu si Sovětský svaz nárokoval právo na Podkarpatskou Rus. V zápisech Beneše však obsah jednání ze dne 22. září vypadá poněkud jinak. Beneš mluví o Podkarpatské Rusi jako o zemi, která patří Československu. Nabízí dvě řešení. Buď Podkarpatská Rus zůstane československá, nebo bude sovětská. Nepřímo říká, že pokud bude Sovětský svaz naším sousedem a bude si toho žádat, nebudeme proti. Hlavně ať s námi nesousedí Poláci a Maďaři V Benešových zápiscích není nic, co by se konkrétně týkalo hodnocení vstupu Rudé armády na území Polska.²⁵

Dle mého názoru se jenom Beneš snaží danými odpověďmi vyhnout oficiálnímu souhlasu nebo odmítnutí. Majskij to však již považuje za hotovou věc. V této době se také diskutuje o budoucím připojení Slovenska k Sovětskému svazu. K tomu však naštěstí nakonec nedojde. Beneš pokládal za důležitý vznik společné hranice se Sovětským svazem, protože ho bral jako pojistku, pokud opět selžou západní mocnosti. Nemohl se již spoléhat jenom na ně.

Po napadení Sovětského svazu nacistickým Německem se situace úplně změnila. Na jednání Majského s Benešem Majskij oznámil, že se v politickém programu SSSR počítá se samostatnou Československou republikou, a také, že se sovětská vláda nechce vměšovat do vnitřních záležitostí Československa. Režim a vnitřní strukturu systému, ať řeší československý národ sám. Beneš ve svém deníku poznamenává, že hranice s Maďarskem neuznává a Podkarpatskou Rus považuje jako svoji, tedy československou. Nakonec ale dodává, že Rus bude buď naše, nebo jejich; musí dojít k dohodě mezi Československem a Sovětským svazem, nikdo jiný nemá právo o tom diskutovat. Dále však upozorňuje na to, že na Pařížské konferenci v letech 1919–1920 spojenci tvrdili, že se Podkarpatská Rus nemůže

²⁵ MAR'INA, Valentina. *Zakarpatskaja Ukraina (Podkarpatskaja Rus) v politike Beneša i Stalina*. Moskva 2003, s. 19–20.

dostat do rukou Rusů. Tehdy nebylo žádoucí, aby se Rusové vyskytli ve střední Evropě. Jenže tehdy na konferenci Rusové nebyli a nyní se stane SSSR vítěznou mocností. V Londýně 18. června 1941 došlo k podpisu dohody mezi Sovětským svazem a Československem o vzájemné pomoci a podpoře ve válce proti nacistickému Německu a o částečném vstupu československých vojsk na území Podkarpatské Rusi. Ani Moskva, ani Londýn však Benešovi negarantovali budoucí hranice Československa, o což celou dobu tak usiloval.²⁶ Po zapojení Maďarska do války se Sovětským svazem bylo v Podkarpatské Rusi rolníkům rekvírováno 78 300 kusů hovězího dobytka, 22 400 koní, 25 600 prasat, 18 600 ovcí, 105 800 kusů drůbeže. 30. června 1941 dala vláda příkaz internovat a odsoudit všechny, kdo byli spojováni s komunistickou činností nebo kdo působil v československé státní správě. Lidé začínali utíkat za hranice, především do Sovětského svazu. Celkem uteklo 5–6 tisíc lidí.²⁷

5 Perzekuce uprchlíků z Rusi

Naprostá většina uprchlíků, kteří utíkali před perzekucí, byla zatčena pohraničními oddíly NKVD. To uprchlíci vůbec nečekali a nebyli na to připraveni. Byli ovlivněni sovětskou propagandou a věřili jí natolik, že se dokonce sami hlásili sovětským orgánům na úřadech v prvních obcích, na které po překročení hranice narazili. Po zatčení byli uprchlíci umístěni do provizorních věznic. Byly to například stáje nebo jiné užitkové budovy. Následovalo vyšetřování kontrarozvědných složek NKVD. Ti, kteří překročili hranici v západní části maďarsko-sovětské hranice, se nejčastěji nejdříve dostali do sběrného uprchlického tábora NKVD v Skole. To byla přestupní stanice pro stryjskou (37 %), stanislavskou (38 %), poltavskou (5 %) a další věznice, kde uprchlíky čekal výslech, vyšetřování a soud.²⁸

Při vyšetřování se postupovalo podle zákona, který se vztahoval k nepovolenému překročení hranic. Výjimky, které se týkaly překročení hranic z důvodu útěku z politických perzekucí, se v drtivé většině případů neuplatňovaly. V množství vyšetřovacích spisů chybí rozhodnutí o zatčení a vazbě, příkaz k zatčení a jiné dokumenty. Často není vůbec jasné, kdy,

²⁶ MAR`INA, Valentina. *Zakarpatskaja Ukraina (Podkarpatskaja Rus) v politike Beneša i Stalina*. Moskva 2003, s. 24–25.

²⁷ ŠVORC, Peter. *Zakletá zem: Podkarpatská Rus*. Praha 2007, s. 253–254.

²⁸ HRADILEK, Adam. *Perzekuce uprchlíků z území Podkarpatské Rusi do SSSR v letech 1939–1945*. Liberec, 2017, s. 39–40.

kým a za co byl dotyčný zatčen. Je zde patrná velká nedbalost vyšetřovatelů. Utečenci z Podkarpatské Rusi byli nejčastěji souzeni za ilegální přechod hranice. Výše trestu byla v tomto případě určena na 3 roky v gulagu. Utečenci mohli být souzeni i za špionáž. V tomto případě se výše trestu pohybovala v rozmezí 5 až 8 let. Existují i situace, kdy byli uprchlíci odsouzeni na 15 let. Uprchlíci představovali vítanou pracovní sílu v oblasti Vorkuty, kde se těžilo uhlí, na Uchtě, kde se těžila ropa, nebo také v Norilsku a na Kolymě, kde se těžily vzácné kovy. Komunisté byli paradoxně odsuzováni k vyšším trestům. Dle vyšetřovatelů „měli zůstat tam, kde je strana potřebuje“.²⁹ Většina uprchlíků se dostala do sovětských internačních táborů a později do československého armádního sboru, zařazováni byli úmyslně i do sovětské 24. armády a do 16. armády generála Rokossovského. Jednalo se o zčásti trestné oddíly, které se dostávaly do prvního střetu s nepřítelem. Mezitím se na Podkarpatské Rusi místní obyvatelé snažili nějak bojovat proti maďarským okupantům. Ilegální činnost, která na Podkarpátí vznikala a snažila se o odpor proti maďarské nadvládě, byla však z velké části zlikvidována maďarskou policií a obnovila se až s blížící se frontou v roce 1944.³⁰

²⁹ HRADILEK, Adam. *Perzekuce uprchlíků z území Podkarpatské Rusi do SSSR v letech 1939–1945*. Liberec, 2017, s. 40–45.

³⁰ ŠVORC, Peter. *Zakletá zem: Podkarpatská Rus*. Praha 2007, s. 254.

6 Benešova jednání

Beneš byl překvapen, když se na jednání se SSSR v prosinci roku 1943 vytáhla otázka Podkarpatské Rusi. Na jednání, které se konalo 16. prosince se už o Rusi mluví jako o Zakarpatské Ukrajině. Beneš přiznává chyby, ke kterým na Rusi docházelo, a pokládá místní obyvatelstvo za ukrajinské. Národ Rusínů považuje za maďarský konstrukt, který vznikl jenom proto, aby došlo k odloučení místního obyvatelstva od své rodné ukrajinské národnosti. Tehdy však mluvil pouze o kulturní jednotě Karpatorusů a Ukrajinců, nikoli o připojení. V dohodě stojí, že se Československo uznává jako stát Čechů a Slováků, ke kterému je připojena Zakarpatská Ukrajina s vlastním autonomním režimem. Beneš v této době však již zaujímal stanovisko, že pokud bude připojení Zakarpatské Ukrajiny k Sovětskému svazu (Ukrajinské sovětské republice) na konci války nutné, nebude se tomu bránit. Že tomu tak bude již předpokládaly obě strany.³¹

Stalin již v roce 1944 počítal s připojením Rusi k SSSR přesto, že souhlasil s předmnichovským uspořádáním Československa. Beneš vnímal Rus jako most se SSSR a Stalin ji vnímal jako bránu do střední Evropy.

Na jaře roku 1944 po souhlasu velmocí s obnovou Československa v předmnichovských hranicích, obsahovalo Benešovo stanovisko 4 principy:

1. Podkarpatská Rus musí být formálně vrácena ČSR.
2. Pokud by se její obyvatelé rozhodli pro připojení k SSSR, ČSR nebude proti.
3. ČSR žádá, aby se s ní v případě kladného rozhodnutí obyvatelstva pro připojení k SSSR Moskva předem dohodla na dalším postupu.
4. K definitivnímu řešení může dojít pouze ve spolupráci se SSSR (Beneš žádal o zapojení ČSR jednotek při osvobozování, nejen sovětských).

Beneš měl k Stalinovi bezvýhradnou důvěru až do osvobozování Československa Rudou armádou (tedy i Podkarpatí) na podzim a v zimě 1944.³² Prezident Edvard Beneš se v roce

³¹ MAR'INA, Valentina. *Zakarpatskaja Ukraina (Podkarpatskaja Rus) v politice Beneša i Stalina*. Moskva 2003, s. 34–38.

³² ŠVORC, Peter. *Zakletá zem: Podkarpatská Rus*. Praha 2007, s. 257.

1934 ještě jako ministr zahraničí vyjadřoval k problematice Podkarpatské Rusi tak, že se jedná o část Republiky, která patří nám (Čechoslovákům) a zůstane naše, která patří vám (Rusínům), zůstane vaše a nikdo vám ji nikdy nemůže vzít.³³ V tom se však bohužel velmi mylil.

Během osvobozování už se situace začala měnit. Připojení Rusi k Sovětskému svazu by však nebylo tak snadné, neboť se jedná o strategicky významné území, ze kterého by mohl Sovětský svaz expandovat do střední Evropy. To byl právě důvod, proč se daná situace nelíbila ostatním mocnostem. K odtržení Podkarpatské Rusi však nakonec stejně došlo, a to díky smlouvě z 29. června roku 1945. Na zasedání se například řešila otázka názvu území. Sověti požadovali přejmenování Podkarpatské Rusi na Zakarpatskou Ukrajinu. Československá vláda si však trvala na svém, aby si území ponechalo své jméno, nebo aby se alespoň se sovětskou stranou shodli na kompromisním názvu Podkarpatská Ukrajina. Mezi další otázky patřilo přesídlení části obyvatelstva, která by o to měla zájem, do Československa. Finanční kompenzace přesídlenému obyvatelstvu by se řešila později. U této otázky však byli Sověti velmi opatrní. Po útěku části obyvatelstva do Sovětského svazu totiž docházelo k perzekucím a většina z nich skončila v gulazích. To by vrhalo špatný stín na Sovětský svaz. Jednání došlo k následujícím závěrům. Do budoucna bude potřeba zabezpečit československou komunikaci, která vede přes Podkarpatskou Rus do Rumunska. Při přesídlení nesmí být opomenuti Ukrajinci, kteří slouží v Československé armádě a chtějí zůstat v Československu. Smlouvu za Sovětský svaz podepsal Molotov a za Československo po zplnomocnění prezidenta republiky Fierlinger a Klementis. Dle smlouvy se Zakarpatská Ukrajina na přání jejího obyvatelstva připojila ke své „mateřské“ Ukrajině. Hranice Slovenska a Zakarpatské Ukrajiny se tímto stávají hranicemi mezi Československem a Sovětským svazem. V protokolu se hovořilo o Demarkační komisi, která měla mít na starost právo optace občanství. Toto mělo trvat do 1. ledna 1946. Právo se týkalo Rusů a Ukrajinců, kteří žili na Slovensku, a Čechů a Slováků, kteří měli trvalé bydliště na Zakarpatské Ukrajině. Mohli si s sebou vzít movitý majetek a za nemovitý jim měla být vyplacena finanční kompenzace.³⁴

³³ BENEŠ, Edvard. Reč' o podkarpatorusskoj probleme. *Central'naja Evropa*. Užhorod 1934, s. 5.

³⁴ MAR'INA, Valentina. *Zakarpatskaja Ukraina (Podkarpatskaja Rus) v politike Beneša i Stalina*. Moskva 2003, s. 124, 154–161.

7 Jazyk politické propagandy SSSR

Za Rudou armádou šla občanská administrativa a represivní orgány sovětské vlády. Pro ideologicky-politickou orientaci pro ně byly sbírány informace o Zakarpatí. Strategie se zpracovávala v Moskvě a taktická rozhodnutí byla přijímána v Kyjevě. Pro Sověty zde byla situace složitější než v případě Volyně a Haliče, protože měli obyvatelé převážně jasné stanovisko. Čechy považovali za spojence a Maďary za protivníky. Navíc nepanovala shoda mezi zastánci ruského a ukrajinského směru. Oba směry byly nepřátelské vůči sovětské vládě, rusofilský směr za války kolaboroval s Maďary, proto bylo lepší využít etnické stránky věci.³⁵ Již před vstupem vojsk působily na Zakarpatí sovětské výsadky (agitátoři přesvědčovali o nutnosti připojení Rusi k Ukrajině – SSSR). U některé části obyvatelstva to zafungovalo, protože neměla s Československem dobré zkušenosti (nádeníci, dělníci, komunisté), o Maďarsku se vůbec neuvažovalo.³⁶ Do všech koutů Podkarpatské Rusi začala pronikat sovětská propaganda. Propaganda se v nedemokratických zemích šíří se snahou o odstranění všech alternativních zdrojů informací. Důležité je vytvoření vlastního „sovětského jazyka“, ve kterém se věci pojmenovávají tak, jak se to sovětské vládě hodí.

Autor článku „Язык политической пропаганды“ O. J. Dokaš poukazuje na to, jak fungovala sovětská propaganda na příkladu oblastí Ukrajiny, které byly součástí Polska. Klíčová teze byla, že polská a šlechtická vláda se svou „teroristickou diktaturou pánů a kapitalistů“ se ukázala být neschopná zorganizovat obranu země, která se jim rozpadá prvními údery vojsk fašistického Německa. V rámci propagandy zazněla hesla jako: záchrana pracujícího lidu Západní Ukrajiny od fašistického zotročení a vytvoření nových podmínek pro uskutečnění základních revolučních změn. Na prvních stránkách novin se začaly systematicky objevovat informace o pohybu sovětských vojsk. Na začátku září 1939 vydal Sovět Ukrajinské fronty dekret, kde se psalo, že pro pozitivní vliv na místní obyvatelstvo mají Rusové vstupovat do měst s ukrajinskými písněmi na rtech, organizovat meetingy v ukrajinštině a vést agitaci a propagandu, že jsou přátelé a osvoboditelé. V žádném případě se velitelé a vojáci nesmí

³⁵ ТКАЧЕВ, Sergej. Podgotovka SSSR k transformacii Podkarpatskoj Rusi v Zakarpatskuju Ukrainu. *Rusin* [online]. 2006, 1(3), s. 82–109 [cit. 2020-11-13]. ISSN 2345-1149. Dostupné z: http://journals.tsu.ru/rusin/&journal_page=archive&id=1236&article_id=21083

³⁶ ŠVORC, Peter. *Zakletá zem: Podkarpatská Rus*. Praha 2007, s. 257–258.

dopouštět nemorálního chování. Vše mělo působit tak, aby vojáci vypadali jako disciplinovaní muži, kteří vyvolávají obdiv u pracujícího lidu všech osvobozených zemí. „Ani jablko neutrhli, hovořili obyvatelé Západní Ukrajiny, když se setkali se svými osvoboditeli.“³⁷

Zajímavá byla propaganda, která se vztahovala na Poláky. Některé části západní Ukrajiny byly pod polskou nadvládou, sovětská vláda se zde snažila o ozbrojené povstání. Ve své propagandě zdůrazňovala zaostalost Polska, která byla v novinách zaznamenávána i statisticky. V letácích, které byly vyhazovány z letadel, se vyzývalo k násilí proti Polákům: „Оружием, косами, вилами и топорами бей вечных врагов – польских господ“. Noviny „Советская Украина“ informovaly o těžkém životě Ukrajinců pod polskou nadvládou.³⁸

Po obsazení Západní Ukrajiny docházelo k unifikaci společensko-politického života, byla zřízena vláda jedné strany, tedy té komunistické, a docházelo k represím a deportacím nepohodlného obyvatelstva.³⁹ Stejně jako tomu bylo později i v případě Podkarpatské Rusi.

Sovětský svaz využíval národnostní pestrosti k tomu, aby popularizoval bolševické ideje. Tímto způsobem se snažil šířit svůj vliv. Ukrajinizace vytvářela politickou a kulturní jednotu Ukrajinců, díky které bylo možné zaútočit na sousední Polsko. Současně s tím měla „hraniční“ národnost, která obývala současně Polsko i Sovětský svaz, vytvořit paranoiu z cizích agentů na sovětském území. To byl trend 30. let. Podpora pro Sovětský svaz vhodné národnosti byla jedním ze základních nástrojů pro expanzi a udržení sovětské nadvlády.⁴⁰

Sovětizace Zakarpatí představovala pro Bolševiky výzvu kvůli množství různých národnostních orientací místních aktivistů a národních menšin. Ukrajínští, ruští a rusínští nacionalisté se snažili získat si zakarpatskou populaci ke svým národnostním zájmům. Obvykle spoléhali na podporu vnějších aktérů, ale nikdo z nich nemohl dosáhnout definitivního vítězství nad svými protivníky. Místní komunisté podporovali ukrajínofilské stanovisko, přestože oni sami byli často ve sporu s místními ukrajínskými nacionalisty, protože rusofilové a

³⁷ DOKAŠ, Oksana. Jazyk sovětskej političeskoj propagandy v uslovijach ěskalacii vojenno-političeskoj protivostojanija na zapadnoj Ukraine na načal'nom ětape vtoroj mirovoj vojny. *Studia Humanitatis: International Scientific Research Journal* [online]. 2013, 3, s. 9. [cit. 2020-11-13]. ISSN 2308-8079. Dostupné z: <http://sthum.ru/en/node/112>

³⁸ DOKAŠ, Oksana. Jazyk sovětskej političeskoj propagandy v uslovijach ěskalacii vojenno-političeskoj protivostojanija na zapadnoj Ukraine na načal'nom ětape vtoroj mirovoj vojny. *Studia Humanitatis: International Scientific Research Journal* [online]. 2013, 3, s. 9. [cit. 2020-11-13]. ISSN 2308-8079. Dostupné z: <http://sthum.ru/en/node/112>

³⁹ RUDNEVA, K. Ustanovlenije sovětskoj vlasti v Zapadnoj Ukraině v 1939–1941 gg. *Sistema cennostej sovremennogo obščestva*. 2014, s. 75.

⁴⁰ KOVALCHUK, Iaroslav. *Simultaneous Sovietization and Ukrainization of Transcarpathia in 1944-45* [online]. Budapest, 2017 [cit. 2020-11-13]. s. 73–74. Dostupné z: http://www.etd.ceu.edu/2017/kovalchuk_iaroslav.pdf

rusínofilové kolaborovali s maďarskou vládou, aby dosáhli svých národnostních zájmů. V roce 1944 museli Rudá armáda a komunističtí aktivisté řešit rozepři mezi těmito třemi politickými orientacemi a nějakým způsobem připojit Zakarpatí k Sovětského svazu.

Šířením sovětského systému na západ bolševici nejen implementovali sovětskou verzi socialismu, ale také transformovali status místních národů podporou určitých nacionalistických směrů tak, aby připojili nová území do sovětského institucionálního designu. S tímto jednáním jsou spojené deportace a pronásledování určitých národnostních menšin jako Poláků nebo Maďarů. Oproti tomu však Bolševici podporovali některé národnosti, které ze své perspektivy považovali za dominantní. V tomto případě se jednalo o „dominantní“ ukrajinskou národnost. V počáteční fázi byla propaganda pro sovětizaci nejvyšší prioritou. Bolševici si chtěli obyvatelstvo, které žilo na anektovaném území, získat uspokojením jejich národnostních sentimentů a vytvořením přijatelných ekonomických a politických transformací.

Bolševici upřednostňovali ruskou a ukrajinskou národnostní identitu a úplně odstranili rusínskou. Přestože byli Rusíni považováni za Ukrajince, znamenalo to, že si měli rusínofilové vybrat mezi ruskou a ukrajinskou identitou. Místní komunisté reprezentovali ukrajinofilskou orientaci, tlačili na připojení Zakarpatí k Sovětské Ukrajině a propagovali ukrajinskou národní identitu. Rusofilové byli považováni za Rusy, ale nemohli klást odpor ukrajinizaci. Ukrajinofilové i rusofilové měli možnost vyjádřit své národní citění za sjednocení s Rusy a Ukrajinci, přestože teritoriální rámeček sovětské národnostní politiky nemohl uspokojit obě skupiny.⁴¹

Zakarpatí se stalo ukrajinským územím, na kterém žijí Rusové a Ukrajinci. Rusínská národnost se odsuzovala jako nepřátelský konstrukt, který směřuje k tomu, aby rozdělával obyvatele Zakarpatí a Ukrajince. Na území Zakarpatí žily i jiné národnosti jako Maďaři a Češi, kterým jejich národnostní status zůstal. Mezi Čechy byli především úředníci, kteří se snažili o restauraci Československa v jeho předmnichovských hranicích, a právě ti se stali hlavním terčem zakarpatských komunistů, kteří hlásali znovusjednocení s Ukrajinou. Češi přestali být terčem, jakmile jejich národní delegace opustila území Zakarpatí. Maďaři byli také diskriminováni, ale když se z Maďarska stal satelitní stát Moskvy, tak dostala maďarská menšina národnostní práva. Například právo na vzdělávání v maďarštině.

⁴¹ KOVALCHUK, Iaroslav. *Simultaneous Sovietization and Ukrainization of Transcarpathia in 1944-45* [online]. Budapest, 2017 [cit. 2020-11-13]. s. 73–75. Dostupné z: http://www.etd.ceu.edu/2017/kovalchuk_iaroslav.pdf

Status menšin závisel na mezinárodních vztazích s jejich „domovinou“ a pokud s ní nebyly žádné spory, tak byly podporovány. Ukrajinizace Zakarpatí vyřešila jednu z nejdůležitějších národnostních otázek, tedy ukrajinskou otázku.⁴² Zakarpatí se stalo nejzápadnějším územím Sovětského svazu, ze kterého bylo možné expandovat dále na západ díky národnostní politice. Rusíni totiž žili i na území východního Slovenska. Tato skutečnost mohla nahrávat další sovětské expanzi na západ. K tomu však naštěstí nedošlo.

8 Připojení Podkarpatí k Sovětskému svazu

Při osvobozování docházelo k odvlékání vytipovaných osob do SSSR a jejich zařazení do Rudé armády. Sovětští emisaři nutili starosty obcí podepisovat petice požadující „znovusjednocení s ukrajinskými bratry na druhé straně Karpat“ a kyjevský rozhlas pak ve svém vysílání takto koncipované telegramy, které byly určeny Stalinovi a Benešovi, zveřejňoval. Na podzim roku 1944 už vznikaly ilegální výbory, které se chystaly na převzetí moci do svých rukou po osvobození. Národní výbory vznikaly podle principu široké koalice, největší aktivitu však vyvíjeli komunisté (od října do prosince 1944 byli v národních výborech v menšině, ale jejich vliv byl již dominantní). Dále byly zakládány oddíly milice, které měly zajišťovat pořádek ve městech a na venkově. V listopadu 1944 se začaly formulovat okresní národní výbory.⁴³

26. listopadu 1944 se v Mukačevu konal první sjezd národních výborů Zakarpatí. Zúčastnilo se ho 663 delegátů (178 dělníků, 258 rolníků, 172 zástupců inteligence, 75 obchodníků a řemeslníků). Hlavní projev přednesl Ivan Turjanica, komunista, který měl zkušenosti z Maďarské republiky rad a její Rudé armády, ideologická školení absolvoval v SSSR. Ivan Turjanica vstoupil na příkaz sovětských orgánů v roce 1942 do československého armádního sboru Ludvíka Svobody a v roce 1944 se stal členem československé administrativy ministra F. Němce pro Podkarpatskou Rus. Tam ale plnil příkazy Sovětů, ne Němce. Druhým řečníkem byl D. Tarachonyč. Oba vyzývali přítomné, aby hlasovali pro sjednocení

⁴² KOVALCHUK, Iaroslav. *Simultaneous Sovietization and Ukrainization of Transcarpathia in 1944-45* [online]. Budapest, 2017 [cit. 2020-11-13]. s. 75–76. Dostupné z: http://www.etd.ceu.edu/2017/kovalchuk_iaroslav.pdf

⁴³ ŠVORC, Peter. *Zakletá zem: Podkarpatská Rus*. Praha 2007, s. 258.

Podkarpatské Rusi se sovětskou Ukrajinou. Delegáti sjednocení odhlasovali, potom přijali rezoluci, která prozrazovala komunistické záměry.

1. Dosáhnout sjednocení Zakarpatské Ukrajiny se sovětskou Ukrajinou a uvolnění ze svazku Česko-Slovenska.
2. Požádat nejvyšší radu Ukrajinské sovětské socialistické republiky a Nejvyšší sověť Svazu sovětských socialistických republik o začlenění Zakarpatské Ukrajiny do svazku Ukrajinské socialistické republiky.
3. Akceptovat Národní radu Zakarpatské Ukrajiny jako jedinou ústřední vládu existující z vůle lidu území Zakarpatské Ukrajiny.
4. Pověřit a zavázat Národní radu Zakarpatské Ukrajiny, aby realizovala závěry o sjednocení Zakarpatské Ukrajiny se sovětskou Ukrajinou.⁴⁴

Sjezd zvolil 17člennou Národní radu Zakarpatské Ukrajiny a 27. listopadu, která si zvolila 11členné předsednictvo. Předsedou se stal Turjanica, místopředsedy rusofilové Petro Sova, Petro Lintur. Ani jeden z nich nebyl komunista, to však patřilo ke hře sovětských orgánů, mělo to budít dojem, že si připojení k Sovětskému svazu nepřejí převážně komunisté, ale většina národa. Národní rada se po svém konstituování prohlásila za představitele zákonodárné a výkonné moci Zakarpatské Ukrajiny a začala organizovat podpisové akce na podporu Manifestu za připojení Zakarpatské Ukrajiny k sovětské Ukrajině. Do konce roku 1944 podpořilo manifest téměř 90 % obyvatelstva (zbývajících 10 % tvořili ti, co působili jako vojáci, kteří ze své zkušenosti odmítli připojení). Benešovi chodily zprávy, že k podpisům došlo pod nátlakem (třetina byla pro připojení k ČSR, třetina k SSSR a jedné třetině to bylo jedno). Československá vládní delegace byla držena v izolaci, neměla radiové spojení s Londýnem. Sověti ho odmítali poskytnout. Na to si stěžoval vedoucí státní delegace, načež dostal Beneš omluvný dopis od Molotova a Stalina. Benešovi bylo od roku 1945 jasné, že o Rus přijde a bál se i o Slovensko (aby zde Sověti nepoužili podobnou taktiku).

V roce 1943 se někteří slovenští komunisté dožadovali vytvoření Slovenské sovětské republiky, která by byla součástí SSSR. To byl jeden z důvodů, proč s odstoupením Rusi Beneš souhlasil. 5. prosince 1944 přerušila Národní rada Zakarpatské Ukrajiny styky s pověřencem vlády F. Němcem, a proto se stala jedinou ústřední mocí na osvobozeném území. 18. prosince vznikl Mimořádný soud. Od ledna 1945 fungovaly civilní a zvláštní soudy Národního soudu Zakarpatské Ukrajiny. 12. ledna 1945 byl Národní radou vydán dekret o změně symbolů.

⁴⁴ ŠVORC, Peter. *Zakletá zem: Podkarpatská Rus*. Praha 2007, s. 258–259.

Vlajkou a hymnou Zakarpatské Ukrajiny se stala vlajka a hymna Sovětského svazu. Od února do září následovaly další dekrety: dekret o svobodné změně vyznání (namířen proti řeckokatolické církvi), dekrety o zestátnění škol, o reformě vzdělávacího systému, o zřízení státní univerzity na Zakarpatí, o znárodnění průmyslových podniků atd. Československá vláda neměla možnost zasáhnout do toho, jak se bude přetvářet Podkarpatská Rus, ona se o to však ani nepokoušela: Podkarpatská Rus sama rozhodne o svém osudu.

Problém Rusi se uzavřel formou dvoustranné mezinárodní smlouvy ze dne 29. června 1945. V srpnu 1945 vydal Beneš Ústavní dekret o přípravě realizace smlouvy mezi ČSR a SSSR o Zakarpatské Ukrajině ze dne 29. června 1945. Dekret zmocňoval vládu ČSR, aby vládním nařízením připravila realizaci smlouvy mezi ČSR a SSSR, upravila opce pro státní občanství ČSR. 22. listopadu byl přijat zákon o úpravě státních hranic se SSSR. Československý parlament tuto smlouvu 6. ledna 1946 ratifikoval, v době, kdy na území Československa nebylo sovětské vojsko, aby to nevypadalo, že je to pod nátlakem. Listina byla podepsána Benešem a Janem Masarykem. Oblast nesla název Zakarpatská oblast Ukrajinské sovětské socialistické republiky.⁴⁵

Odstoupení Podkarpatské Rusi Sovětskému svazu se často označuje jako rusínský Mnichov, protože k uzavření smlouvy nebyli zástupci Rusi přizváni. Místní obyvatelé se nemohli k rusínské národnosti přihlásit až do března roku 2007, kdy byla oficiálně uznána. Tedy více než 15 let po rozpadu Sovětského svazu a vzniku Ukrajiny.⁴⁶

⁴⁵ ŠVORC, Peter. *Zakletá zem: Podkarpatská Rus*. Praha 2007, s. 259–262.

⁴⁶ LÁŠEK, Radan. *Obrana Podkarpatské Rusi. Paměť a dějiny*. 2009, 01, s. 28–29.

9 Vnitřní psychologická migrace

Podkarpatoruští Rusíni byli po připojení Zakarpatské Ukrajiny k Sovětskému svazu nuceni přijmout pravoslavnou víru a vzdát se své původní řeckokatolické víry. Sověti také Rusínům zdůrazňovali to, že přísluší k ukrajinskému národu. Připojení k Ukrajinské sovětské republice hlásali jako návrat Rusínů do jejich staré vlasti.⁴⁷ Rusíni však mnoho let žili pod uherskou nadvládou a později v Československu.

Podříditi si kulturní a duchovní vlastnosti různých národů není tak jednoduché. Existují dva typy reakce na diskomfort – konformismus a nonkonformismus. Konformismus je podřízení tomu způsobu života, který je obecně přijímán v dané společnosti. Může být úplným nebo falešným. Nonkonformismus je otevřené nepřijímání toho způsobu života, který je obecně přijímán v dané společnosti. Nonkonformismus se často pojí s deviantním chováním a projevuje se v chování, které odporuje společenským normám, které jsou přijímány v dané společnosti a které přinášejí materiální nebo fyzickou škodu členům společnosti. Obě formy chování jsou ochrannými reakcemi, které brzdí rozvoji osobnosti. Jako třetí formu můžeme ještě vyčlenit třetí typ reakce, kterou je vnitřní psychologická migrace.⁴⁸

Člověk tehdy nevystupuje aktivně proti podmínkám prostředí, které se mění, ale uchovává prostředí, ve kterém žil, uvnitř sebe. Nebrání se změnám, rozumí, že lidé v jeho okolí žijí jiným způsobem života. Vnitřní migrant neprojevuje agresi vůči těmto lidem, navazuje s nimi vztahy na určité úrovni (průmyslové, ekonomické, sousedské), přičemž uvnitř myslí, cítí a reaguje stejně jako dříve. Pokud prostředí, ve kterém tento člověk žije, vítá kulturní, mentální a náboženské odlišnosti, tak vnitřní migrant postupně obohacuje společnost, do které přináší své zkušenosti, potenciál a pomáhá mu v rozvoji. Pokud je však prostředí k danému člověku nepřátelské, v tom případě se tento vnitřní migrant od ní snaží vzdalovat. Aby neprojevoval rozpory s okolním prostředím a nepodléhal nebezpečí, které by hrozilo jemu i jeho rodině, vnitřní migrant ničí všechny okolní znaky, podle kterých by bylo možné poznat člověka jiného smýšlení.⁴⁹ Na Zakarpatské Ukrajině si místní obyvatelé museli vybrat mezi

⁴⁷ KOVALCHUK, Iaroslav. *Simultaneous Sovietization and Ukrainization of Transcarpathia in 1944-45* [online]. Budapest, 2017 [cit. 2022-05-15]. s. 73–77. Dostupné z: http://www.etd.ceu.edu/2017/kovalchuk_iaroslav.pdf

⁴⁸ STANIŠEVSKAJA, Ž. Javlenije vnutrennej psihologičeskoj migracii kak faktor sochranenija nacional'noj identičnosti v period social'nych krizisov, anomii i repressij na primere pol'skogo soobščestva v poselke Marchlevsk (Dobyš). *Studia Humanitatis: International Scientific Research Journal* [online]. 2016, 1 [cit. 2022-15-05], s. 3–5.

⁴⁹ STANIŠEVSKAJA, Ž. Javlenije vnutrennej psihologičeskoj migracii kak faktor sochranenija nacional'noj identičnosti v period social'nych krizisov, anomii i repressij na primere pol'skogo soobščestva v poselke

ukrajinskou a ruskou národností, přičemž nejčastěji volili ruskou národnost.⁵⁰ Snažili se tak pravděpodobně uspokojit sovětskou vládu a zajistit sobě lepší životní podmínky jako příslušníci dominantního národa Sovětského svazu. Uvnitř však zůstávali Rusíny a svou kulturu uchovávali hluboko ve své mysli.

Vzpomínky a pocity jsou to jediné, co si takový člověk uchoval z přechozího života. O tom svědčí historické dokumenty, které popisují události, ke kterým došlo na Ukrajině v 20–40. letech minulého století, kdy bylo množství lidí nuceno odejít do „vnitřní emigrace“ v důsledku společensko-politických otřesů. Tito lidé totiž byli považováni za záškodníky, příživníky, buržoazní živly, fašisty, a aby se zachránili a nepodlehli represím, tak se zbavovali různých předmětů každodenního života, dokumentů, fotografií a dalších předmětů, které by mohly být spolupracovníky revolučních výborů považovány za důkaz nevhodného původu nebo jiného smýšlení. Do této vnitřní migrace na dlouhou dobu odešly mnohé kultury, které žily na území SSSR.⁵¹ Na Podkarpátí docházelo k represím hned po obsazení území Rudou armádou. Byly zahájeny násilné odvody a pro nepřátele sovětského režimu byly zřízeny internační tábory. Nepohodlné Rusíny bezpečnostní složky dokonce deportovaly do uhelných oblastí Donbasu.⁵² Do vnitřní emigrace tak pravděpodobně odcházelo velké množství obyvatel, aby se zmiňovaným represím vyvarovali.

Hlad, mučení, strach ze smrti a strach o své blízké, to vše jsou příčiny toho, proč člověk skrývá své utlačované potřeby. Ony však zůstávají uvnitř a lidé hledají východisko z této složité situace. Jedním z těchto východisek je právě vnitřní psychická migrace. S její pomocí se uchovávají vzpomínky na své kořeny, o způsobu života, který ovlivnil rozvoj dané kultury. Vnitřní migrace pomohla mnohým lidem přežít léta duchovní a kulturní deprivace a byla bariérou proti zničení vlastní identity.⁵³

Marchlevsk (Dobyš). *Studia Humanitatis: International Scientific Research Journal* [online]. 2016, 1 [cit. 2022-15-05], s. 3–5.

⁵⁰ KOVALCHUK, Iaroslav. *Simultaneous Sovietization and Ukrainization of Transcarpathia in 1944-45* [online]. Budapest, 2017 [cit. 2022-05-15]. s. 76–77. Dostupné z: http://www.etd.ceu.edu/2017/kovalchuk_iaroslav.pdf

⁵¹ STANIŠEVSKAJA, Ž. Javlenije vnutrennej psihologičeskoj migracii kak faktor sochranenija nacional'noj identičnosti v period social'nych krizisov, anomii i repressij na primere pol'skogo soobščestva v poselke Marchlevsk (Dobyš). *Studia Humanitatis: International Scientific Research Journal* [online]. 2016, 1 [cit. 2022-15-05], s. 3–5.

⁵² LÁŠEK, Radan. *Obrana Podkarpatské Rusi. Paměť a dějiny*. 2009, 01, s. 28.

⁵³ STANIŠEVSKAJA, Ž. Javlenije vnutrennej psihologičeskoj migracii kak faktor sochranenija nacional'noj identičnosti v period social'nych krizisov, anomii i repressij na primere pol'skogo soobščestva v poselke Marchlevsk (Dobyš). *Studia Humanitatis: International Scientific Research Journal* [online]. 2016, 1 [cit. 2022-15-05], s. 13.

V případě Zakarpátí nebylo kvůli probíhající ukrajinizaci a separatistické hrozbě národa žijícího na území odděleným od zbytku Ukrajiny horami a špatnými komunikacemi možné identifikovat se jako Rusín. Ruská a ukrajinská národnost však byla pro sovětskou vládu přijatelná. Ruská národnost byla pro místní lid mnohem atraktivnější než ukrajinská. Rusofilové však museli zapomenout na svůj ideál předrevolučního ruského národa a přijmout národnost sovětsko-ruskou, tedy státem podporovanou národnost na území celého Sovětského svazu. Někteří z nich jako třeba podkarpatský básník a politik, důstojník československé armády Patrus Karpatský se rozhodli stát ukrajinofily, ale museli úplně změnit svou identitu. Forma předrevoluční ruské národnosti byla odstraněna a byla nahrazena sovětsko-ruskou. Místní aktivisté měli také místo pro svou vlastní agendu, pokud však hráli podle sovětských pravidel.

Po „znovusjednocení ukrajinských zemí“ chtěli někteří komunisté jako Turjanica expandovat na Slovensko nebo do Rumunska. Byli zastaveni až Moskvou, která se chtěla vyhnout konfliktům o malé územní anexe. Někteří rusofilové jako Lintur, kteří podporovali konverzi na pravoslaví, měli příležitost likvidovat řeckokatolickou církev. Zakarpatský příklad nám ukazuje národnostní politiku regulace místních sentimentů a transformaci místních národnostních identit tak, aby vyhovovaly sovětským zájmům. Bolševici byli pragmatičtí ve využívání národnostní politiky tak dlouho, jak se jim to hodilo. Tento způsob politiky se jim však nemusel vždy vyplatit, protože se později mohli vypořádávat se vzniklými národnostními problémy, kterým by se jinak mohli vyvarovat. Jako v případě ukrajinizace, kdy byla vhodnější rusifikace, protože se většina obyvatel později stejně přihlásila k ruské národnosti. Každopádně sovětizace vyžadovala národnostní změny před tím, než mohlo dojít k dalším revolučním ekonomickým a politickým změnám. Národnostní karta byla prvním tahem na sovětské šachovnici.⁵⁴

⁵⁴ KOVALCHUK, Iaroslav. *Simultaneous Sovietization and Ukrainization of Transcarpathia in 1944-45* [online]. Budapest, 2017 [cit. 2022-05-15]. s. 76–77. Dostupné z: http://www.etd.ceu.edu/2017/kovalchuk_iaroslav.pdf

10 Významní Rusové působící na Zakarpatí po připojení k SSSR

Po ruské občanské válce mnoho lidí opustilo Rusko a usídlilo se v Podkarpatí. Mezi tyto emigranty patřil například Petr Petrovič Miloslavskij, jenž v Užhorodě zorganizoval chór „Bojan“, který propagoval ruskou národní píseň a pravoslavné zpěvy. Spolu s tím se Miloslavskij začal zabývat karpatskými národními melodiemi. Po připojení Podkarpatské Rusi k Sovětskému svazu Miloslavskij zavedl Zakarpatský národní chór. Tento chór procestoval celý Sovětský svaz od Moskvy až po Sachalin.

Mezi další významné ruské umělce, kteří působili na Zakarpatí, patří Lidia Stěpanovna Pankratova. Ta byla sestřenicí Andreje Bělého, znala se s Alexandrem Blokem. Právě Blok si přál, aby Lidia hrála „Něžnakomku“ v jeho představení. Pankratova se v Zakarpatí podílela na organizaci nových divadel. Kromě toho vedla kurzy v divadle mládeže V. Dvorcina. Základ divadla tvořili studenti ruské Filozofické fakulty Užhorodské univerzity, dělníci továrny „Užhorodpribor“ a další. Hrála se především ruská a sovětská klasika a zahraniční repertoár.

Filozofická fakulta Užhorodské univerzity byla otevřena 18. října 1945. Katedru ruské literatury vedl specialista v oblasti klasické, antické a zahraniční literatury, kandidát filologických věd, docent Nikolaj Sergejevič Voskresenskij. Výukou literárního procesu se zabýval P. V. Lintur, který vypracoval více než 90 vědeckých prací v oblasti folkloristiky. Velký příspěvek do literatury vnesli N. P. Kozlov, E. P. Tolstov a další.⁵⁵

⁵⁵ LUGOVOJ, A. – BORODINA, L. Rossijane v žizni Karpatskoj Rusi. *Rusin* [online]. 2006, 1 (3), [cit. 2022-05-15].

Závěr

Po připojení Podkarpatské Rusi k Sovětskému svazu v zemi převládne ukrajinská orientace. Na základě toho dojde ke zklamání některých rusofilských kruhů. Místní obyvatelstvo, které si má vybrat mezi ruskou a ukrajinskou národností, však často volí ruskou národnost. Rusínská národnost je považována za nepřátelský konstrukt a všechny její kulturní elementy přežívají jenom ve vzpomínkách místních obyvatel.

Je velmi zajímavé, jakými kulturními vlivy si během své existence toto území prošlo. Ať už se jedná o maďarský vliv prostřednictvím řeckokatolických kněží v období Rakouska-Uherska nebo o působení důmyslné sovětské propagandy na konci druhé světové války. Hledání útočiště v sousedících státech končí různými perzekucemi. Realita je tedy mnohdy úplně jiná, než jaká jsou očekávání lidí ovlivněných propagandou. Národnostní karta, na kterou sovětská propaganda v prvních krocích sázela, se mohla uplatňovat dále a Sověti tímto způsobem mohli získat i východní Slovensko. Expanzivní choutky Sovětského svazu na západ od Podkarpatské Rusi se však naštěstí uklidnily a Slovensko, které se mohlo dostat do centra pozornosti SSSR, zůstalo celé součástí poválečné třetí Československé republiky.

Seznam použité literatury

- BENEŠ, Edvard. Reč' o podkarpatorusskoj probleme. *Central'naja Evropa*. Užhorod 1934.
- DOKAŠ, Oksana. Jazyk sovětskoj političeskoj propagandy v uslovijach èskalacii vojenno-političeskogo protivostojanija na zapadnoj Ukraine na načal'nom ètape vtoroj mirovoj vojny. *Studia Humanitatis: International Scientific Research Journal* [online]. 2013, 3 [cit. 2022-05-15]. ISSN 2308-8079. Dostupné z: <http://st-hum.ru/en/node/112>
- HRADILEK, Adam. *Perzekuce uprchlíků z území Podkarpatské Rusi do SSSR v letech 1939–1945*. Liberec, 2017.
- KOVALCHUK, Iaroslav. *Simultaneous Sovietization and Ukrainization of Transcarpathia in 1944-45* [online]. Budapest, 2017 [cit. 2022-05-15]. Dostupné z: http://www.etd.ceu.edu/2017/kovalchuk_iaroslav.pdf
- LÁŠEK, Radan. Obrana Podkarpatské Rusi. *Paměť a dějiny*. 2009, 01.
- LUGOVOJ, A. – BORODINA, L. Rossijane v žizni Karpatskoj Rusi. *Rusin* [online]. 2006, 1 (3), [cit. 2022-05-15].
- MAR'INA, Valentina. *Zakarpatskaja Ukraina (Podkarpatskaja Rus) v politike Beneša i Stalina*. Moskva 2003.
- RUDNEVA, K. Ustanovlenije sovětskoj vlasti v Zapadnoj Ukrajine v 1939–1941 gg. *Sistema cennostej sovremennogo obščestva*. 2014.
- STANIŠEVSKAJA, Ž. Javlenije vnutrennej psihologičeskoj migracii kak faktor sochranenija nacional'noj identičnosti v period social'nych krizisov, anomii i repressij na primere pol'skogo soobščestva v poselke Marchlevsk (Dobyš). *Studia Humanitatis: International Scientific Research Journal* [online]. 2016, 1 [cit. 2022-15-05]
- SULJAK, Sergej. Svobodnoje slovo: Ežemesjačnyj karpato-russkij žurnal kak važnyj istočnik po istorii Podkarpatskoj Rusi mežvojennoho perioda. *Rusin*. 2019, 57.
- ŠVORC, Peter. *Zakletá zem: Podkarpatská Rus*. Praha 2007.
- TKAČEV, Sergej. Podgotovka SSSR k transformacii Podkarpatskoj Rusi v Zakarpatskuju Ukrainu. *Rusin* [online]. 2006, 1(3), s. 82–109 [cit. 2022-05-15]. ISSN 2345-1149. Dostupné z: http://journals.tsu.ru/rusin/&journal_page=archive&id=1236&article_id=21083
- ResearchGate [online]. [cit. 2022-06-16]. Dostupné z: <https://www.researchgate.net/profile/Sergey-Sulyak-2>